

38 с.

32. Пасічник Л. Облік стандартів: пошукові можливості друкованих та електронних джерел / Пасічник Л. // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 7. – С. 22–25.
33. Пасічник Л. П. Спецвиди технічних документів: книгознавчий та бібліографічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Л. П. Пасічник. – К., 2006. – 20 с.; Те саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.
34. Пасічник Л. П. Спецвиди технічних документів: книгознавчий та бібліографічний аспекти : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Пасічник Людмила Петрівна. – К., 2006. – 239 с.
35. Пасічник Л. П. Технические условия в системе стандартизации Украины и Российской Федерации / Пасічник Л. П. // Науч.-техн. информ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. – 2012. – № 3. – С. 26–31.
36. Про стандартизацію і сертифікацію : Декрет Кабінету Міністрів України, 10.05.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/46-93> (дата звернення: 10.12.2012). – Назва з екрану.
37. Стахевич А. М. Об объекте стандартизации в области библиотечного дела: (Вопросы теории и методики) / А. Стахевич // Актуальные вопросы библиотечной работы: теория и практика : сборник, 1984. – М. : Книга, 1984. – С. 124–129.
38. Стахевич А. М. Стандартизация в области библиотечного дела: теоретический и исторический аспекты : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / А. М. Стахевич. – М., 1997. – 16 с.
39. Ханзерук А. Технічні умови України. Аргументи «за» і «проти» / Ханзерук А. // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2011. – № 5. – С. 61–62.
40. Хімичева Г. Текстова частина нормативного документа як складова його якості / Хімичева Г., Янович В. //

УДК 655.4(477)

І.О. Прилуцька

АКЦЕНТИ РОЗВИТКУ КНИЖКОВОЇ СПРАВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано та досліджено книжковий ринок в роки незалежності України. Розглянуто зміни, які відбулися в державі на початку 90-х, що негативно вплинули на книжкову справу, майже зупинилася видавничо-поліграфічна галузь. Порівнюючи стан українського книжкового ринку з російським, видно всі недоопрацювання української влади у цій галузі. Розгляд законодавчих актів, які були прийняті для підтримки та розвитку видавничої та книгорозповсюджуючої сфери. Висвітлено статистичні дані, які має український книжковий ринок, протягом 1991 – 2012 років.

Ключові слова: історія, видавнича справа, книга, державна програма.

Акценты развития книжного дела независимой Украины

Проанализирован и исследован книжный рынок в годы независимости Украины. Рассмотрены изменения, которые состоялись в государстве в начале 90-х, что негативно повлияли на книжное дело, почти остановилась издательско-полиграфическая отрасль. Сравнивая состояние украинского книжного рынка с русским, видно все недоработки украинской власти в этой отрасли. Рассмотрение законодательных актов, которые были приняты для поддержки и развития издательской и книгораспространяющей сферы. Освещены статистические данные, которые имеет украинский книжный рынок, в течение 1991 – 2012 годов.

Ключевые слова: история, издательское дело, книга, государственная программа.

Peculiarities of Book Publishing of Independent Ukraine

Book market at the years of Ukrainian Independence is analyzed and studied. Changes in the country in the early 90s, which negatively affected book business and almost stopped publishing and printing industry, are scrutinized. The state of Ukrainian book market and Russian one are compared. Legislative acts adopted to support the development of publishing and book circulation are considered. Statistical data of 1991-2012 are highlighted.

Keywords: history, publishing, book, state program.

Постановка проблеми. Видавничо-поліграфічну галузь та книготоргівельну сферу не можна віднести до тих структур, які законодавчо підтримані нашою державою. Руйнування Радянського союзу, дуже вплинуло на книговидавництво, оскільки була зруйнована стара структура, але не побудована нова видавнича та книготоргівельна мережі, і це загнало в кут українську книгу, і майже її знищило. Для відновлення необхідний був час і рішучі дії української влади, але пройшло вже більше 20 років, а досі видавнича та книготоргівельна галузь не набула відповідного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження аспектів книговидавничої діяльності висвітлено у роботах таких авторів, як : К. Індутної, С. Буряка [4], М. Скиби [20], О. Михайловської [10], Ю. Мельник [9]. Про особливості функціонування книготоргівельних підприємств досліджували: О. Говорова, О. Афонін [1], А. Корнійчук, Я. Якубенко, Н. Вернигора. Організацію видавничої справи і маркетингу, проблему, щодо підтримки на законодавчому рівні книговидавництва ґрунтовно розглядали у своїх працях науковці і практики видавничого бізнесу М. Тимошик [11], О. Афонін. Висвітлення питання соціальної програми «Українська книга» займалися – Т. Семистяга [17], О. Афонін, Є. Олійник [14], К. Індутна [8].

Мета. Дослідити стан книжкової справи незалежної України. Розглянути законодавчу базу, щодо підтримки видавництва та книгорозповсюджувачів, а також соціальну програму «Українська книга». Проаналізувати та порівняти книговидавництва України і Росії.

Виклад основного матеріалу. В Українській РСР існувало 25 державних видавництв, які чітко виконували свою роботу. Відповідно, ці видавництва займалися виключно виготовленням паперової продукції, в тому числі книг. Інша структура займалася розповсюдженням друкованої продукції. Видавництва до процесу книготоргівлі не мали жодного відношення, вони отримували кошти за свою відвантажену продукцію. Видання направлялися з друкарень прямо до книжкової бази областей, районів, а звідти до книжкових магазинів [13, с. 28].

У радянські роки книготоргівля була централізованою. Ця книгорозповсюджувальна мережа давала можливість придбати книгу, яка випущена, наприклад в Києві, у найвіддаленішому селі СРСР. У системі Державного Комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі працювало більше тисячі книжкових магазинів. Вагоме значення у книготоргівлі відігравали такі великі структури як: «Укроопспілка», в якій налічувалось понад двох тисяч книгарень, «Союздрук», «Книга-поштою». У громадській формі розповсюдження книги, особливе місце мало «Юним друзям книги».

Та основною системою була державна книжкова торгівля Держкомвидаву УРСР, яку очолювало РДО «Укркнига», вона мала у своєму підпорядкуванні 25 обласних, 2 міські, 4 міжобласні гуртові бази [5, с. 1].

Основою роздрібною книготоргівельною мережі були книжкові магазини, на базі яких розгорталася дрібна мережа: кіоски, вуличні столики, книжкові автолавки, книгоноші.

Але із розпадом радянської влади, зламалася велика система книгорозповсюдження. Указом Президента України від 5 березня 1992 року «Про ліквідацію обласних книготоргівельних об'єднань і об'єднання «Укркнига» та комерціалізацію державного книгорозповсюдження» [12, с. 28]. Цим указом книжкова продукція була поставлена в один ряд із будь-яким іншим продуктом, що призвело надалі до занепаду і майже знищення української книги.

Державні видавництва втратили свою виробничу потужність, з часом вони відновилися, але того рівня вже не досягли.

На теперішній час в державному підпорядкуванні знаходяться 20 видавництв, в тому числі і друкарень, це – «Вища школа», «Урожай», «Січ», «Донбас», «Таврія», «Українська енциклопедія імені М. П. Бажана», «Маяк», «Музична Україна», «Здоров'я», «Дніпро», «Основа», Державне підприємство «Ордена «Знак пошани», а також ті видавництва, які мають досить стійкий конкурентоспроможний стан – «Либідь», «Мистецтво», «Світ», «Каменярь», «Карпати», «Таврида» та «Преса України» [6].

Зрозуміло, що більшість цих видавництв не можуть конкурувати з приватними видавництвами, яких нині в Державному реєстрі видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції існує 5400 суб'єктів видавничої справи. Хоча не всі працюють повноцінно, більшість з них просто зареєстровані на папері.

Найбільша кількість видавництв знаходяться у великих обласних центрах, таких як Київська область – 2141, Харківська – 689, Донецька – 328.

З розпадом у 90-х роках великої книжкової системи, відбулося утворення нової, розгалуженої структури видавничих підприємств. М. Тимошик подає свій варіант такої структури видавництва

незалежної України, поділяючи видавництва за формою власності та підпорядкованістю.

За формою власності: державні видавництва; приватні видавництва; колективні; спільні; видавництва, що засновані на власності юридичних осіб.

За підпорядкованістю: фірми; асоціації; спільні підприємства; приватні підприємці; редакції газет і журналів; редакційно-видавничі підприємства; поліграфічні підприємства; наукові організації; науково-дослідні інститути; навчальні заклади; громадські, релігійні організації та товариства [11, с. 457].

Безперечно, такий поділ відбувся поступово. Стан видавничої та книгорозповсюджуючої галузі незалежної України, який виник на початку 90-х років змусив видавців шукати самостійно шляхи відновлення українського книжкового ринку, оскільки держава не спішила допомагати у вирішенні глобальних проблем, щодо порятунку української книги. Книга, за словами М. Сенченка – це найбільш ефективний інструмент передачі знань та ідей, а читання книги найбільш активно сприяє виробленню переконань людини [19, с. 12]. Щодо видавничої та поліграфічної діяльності К. Індутна пише, що ці галузі сприяють соціально-культурному розвитку суспільства, а також відіграють важливу роль в економічній системі країни [8, с. 17].

Чимало державних посадовців і досі вважать книжкову справу фінансово не вигідною для держави, тому законодавчу підтримку ця галузь не завжди отримує, і це хибний крок.

Безліч науковців, таких як: О. Афонін, М. Тимошик, І. Копистинська, Н. Кучина виділяють чотири етапи розвитку законодавчого поля у сфері книговидавання.

1. 1990-1994 рр. – зародження нової правової бази;
2. 1995-2001 рр. – криза у книжковому законодавстві;
3. 2002-2003 рр. – стриманий оптимізм;
4. 2004 і до теперішнього часу – період поступового відродження книговидавання.

Розглянемо основні нормативні законодавчі акти щодо підтримки видавничо-поліграфічної галузі в Україні.

1. Указ Президента України від 31 січня 1992 року «Про комерціалізацію державної торгівлі та громадського харчування» – цей нормативний акт дозволив приватизувати державний об'єкт «Укркнига», книготоргівельні організації перепрофільовано в комерційні структури.

2. Указ Президента України від 7 вересня 1994 року «Про заходи щодо впорядкування цін на окремі періодичні видання» – періодичним виданням надавалися пільги, але книжкову продукцію цей указ оминув.

3. Закон Верховної Ради України від 5 червня 1997 року «Про видавничу справу» – закон надавав пільги суб'єктам видавничо-поліграфічної галузі, але оскільки він не мав прямої дії, то пільги не були реалізовані.

4. Указ Президента України від 23 липня 1998 року «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи» – спроба зменшити комунальні платежі та орендну плату для книжкових магазинів, але безрезультатно.

5. Указ Президента України від 9 листопада 2000 року «Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидавання і книгорозповсюдження» – даним указом збережено книжкові магазини комунальної власності.

6. Закон Верховної Ради України від 6 березня 2003 року «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» – закон звільняє від оподаткування прибуток видавництв, видавничих організацій та підприємств поліграфії, отриманий від видавничої діяльності, діяльності з виготовлення та розповсюдження книжкової продукції, виготовленої в Україні. Був чинним до 1 січня 2009 року та продовжений до 1 січня 2015 року. Книгорозповсюдуючі організації не увійшли в пільговий перелік.

7. Указ Президента України від 21 березня 2006 року «Про деякі заходи з розвитку книговидавничої справи в Україні» – створено комісію з питань сприяння розвитку книговидавництва та книгорозповсюдження.

Часткова підтримка державою не дає повного розквіту українській книжковій справі [10, с. 74]. Даною ситуацією скористалася сусідня держава – Росія, яка почала заповнювати книгарні своєю російськомовною літературою.

В Росії у грудні 1995 року був ухвалений закон «Про державну підтримку засобів масової інформації та книговидавання Російської Федерації». Цим законом передбачалися такі пільги:

- Звільнення від податку на додану вартість оборотів з реалізації книжкової продукції;

- редакційної, видавничої та поліграфічної діяльності з виробництва книжкової продукції; послуг з транспортування друкованих видань;
- Неоподаткування прибутку, отриманого видавництвами, організаціями з розповсюдження періодичних видань та книжкової продукції; отриманого поліграфічними підприємствами та організаціями від надання послуг з виробництва книжкової продукції, в частині, що зараховуються до Федерального бюджету;
- Звільнення від сплати мита ввезення паперу, поліграфічних матеріалів та поліграфічних носіїв для виробництва книжкової продукції [21].

Доки наша книжкова галузь перебувала у стані виживання, Росія заробляла на нашому ринку, витісняючи повністю українську книгу. Наклади і кількість назв книг, які виходили в Україні, значно відрізнялися за показники російські. Для зразка візьмемо 2003 рік. У цьому році в Україні видано 13 805 назв книг і брошур загальним тиражем 39 млн 462,9 тис. прим. Більшу частину тиражу, а це 23 млн, становлять навчальні видання, на масового читача різноманітної літератури залишається всього 16,5 млн прим., а це 0,8 книги на одного жителя України. Приріст кількості назв книг у 2003 році був найбільшим починаючи з 1991 року. Щодо Росії, то у 2003 році видано 81 тис. назв книг загальним тиражем 700 млн прим. – це 5 книг на одного жителя Росії в рік [18, с. 6].

Нині видавничо-поліграфічна галузь пропонує на ринок одну книжку на одного жителя, тоді як в Росії випускається 4-5 книжок, а в Білорусії 6-7, у західних країнах – 10-12 [11, с. 462]. За всі роки незалежної України значного зросту кількості примірників на одну особу не спостерігається (табл.1). Кращим роком, як ми бачимо був 1991, хоча повністю його ми не можемо віднести до незалежної України, оскільки зміни на держаному рівні відбулися в серпні, а це кінець третього кварталу того року. Найгірший показник 1999 рік, рік занепаду, зубожіння книжкової справи – 0,4 примірника на одну особу.

Таблиця 1

Показники випуску книг в Україні менші у п'ять разів за назвами і у 14 разів за тиражами від російських. Внаслідок чого, український ринок на 85-90% охоплений імпортною літературою.

Книговидавці ставлять на перше місце асортимент, але не кількість, тому часто програють своїм конкурентам. Крім того україномовні видання в межах держави змагаються з російськомовними, які видаються в Україні. У 2007 році україномовних видань кількість яких сягала 11 825 друк. од., річний тираж 28787,1 тис. прим., а от російськомовні – кількість друк. од. 4 639, річний тираж 24463,8 тис. прим [15]. Як бачимо різниця в тиражі не значна.

З 1997 року в Україні почала діяти Програма випуску соціально значущих видань. У 2005 році Законом України «Про державний бюджет України на 2005 рік» передбачалося фінансування програми під новою назвою «Українська книга». Ця програма заснована Державним комітетом телебачення та радіомовлення України, завданням якої було популяризація української книги, державна підтримка вітчизняного книговидавництва, наповнення ринку соціально важливою україномовною літературою.

Згідно з «Порядком використання коштів державного бюджету на видання книжкової продукції за програмою «Українська книга», бюджетні кошти за цією програмою використовуються для випуску:

- Видань для дітей та юнацтва;
- Творів класиків української літератури та лауреатів Національної премії України ім. Т.

Шевченка;

- Творів класиків зарубіжної літератури (у перекладі українською мовою);
- Науково-популярних видань;
- Довідкових та інформаційних (енциклопедій, довідників, словників);
- Видань мовами національних меншин України;
- Інших видань.

Саме до останнього пункту входять видання приурочені до певних державних свят, наприклад до відзначення 60-річчя Перемоги та пам'ятних подій Великої Вітчизняної війни, 200-річчя Т.Г. Шевченка. Крім того, на умовах державного замовлення підготовлено видання до програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки [8, с. 18].

Частка державного замовлення від загального обсягу виготовлення книжкової продукції в Україні на 2004 рік становила 28,3%. Таку відсоток щороку отримують бібліотеки, тобто 40% видань відправляють до бібліотек Міністерства культури, а їх приблизно 18 тис., 40% до бібліотек Міністерства освіти – це приблизно 18 тис. шкільних і 4 тис. бібліотек вищих навчальних закладів. Решта 20% – до закордонних представництв України й діаспорних об'єднань [15].

Висновки

Зміни, що відбулися в державі в 90-х роках, негативно відбилися на книжкове виробництво. Для її відновлення і розвитку необхідна законодавча підтримка з боку держави, яка б дозволила налагодити видавничу, поліграфічну книготоргівельну галузь і зробити її конкурентноспроможною.

Співпраця держави з видавцями та книготорговцями дасть позитивний результат, який відчує споживач, тобто населення України.

Програма «Українська книга», розроблена державою для підтримки української книги, є позитивним кроком, оскільки хоч незначна кількість, але дуже вагома частка поповнює бібліотечний фонд.

Джерела та література

1. Афонін О. Видавництва та книготоргівельні мережі. Хроніка відносин / О. Афонін // Вісник Книжкової палати. – 2011. – №4. – С. 1-3.
2. Афонін О. Влада і книга: український варіант / О. Афонін // Друкарство. – 2004. – №2. – С. 9-11.
3. Афонін О. В Україні вбивають розумну людину. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2012/05/22/102841/>.
4. Буряк С. Випуск друкованої продукції 2005 року / С. Буряк // Друкарство. – 2006. – №4. – С. 5-10.
5. Григорова З., Ковба Ж. Добре забуте старе? (ще раз про книжкову торгівлю в Україні) / З. Григорова, Ж. Ковба, О. Барзилович // Вісник Книжкової палати. – 2010. – №1. – С. 1-4.
6. Держкомтелерадіо затвердив «українську книгу» на 2012 рік. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2012-05-30/72284>.
7. Законодавство України про видавничу справу. За станом на 10 червня 2005 р. / Верховна Рада України: Офіц. вид. / Упоряд. Ю. П. Дяченко. К.: Парламентське вид-во, 2005. – 160 с.
8. Індутна К. Державне регулювання видавничої справи в Україні / К. Індутна // Друкарство. – 2006. – №2. – С. 17-20.
9. Мельник Ю. М. Аналіз комплексу маркетингу книговидавничої справи / Ю. М. Мельник, О. В. Драчук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – №1. – С. 90-101.
10. Михайловська О. В. Проблеми регулювання ресурсного забезпечення видавничо-поліграфічної галузі / О. В. Михайловська // Чернігівський науковий часопис. Економіка і управління. – 2011. – №2. – С. 69-76.
11. Тимошик М. Історія видавничої справи: Підручник / М. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 496 с.
12. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця: Практичний посібник / М. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 560 с.
13. Тимошик М. Відносини видавництва і реалізаторів друкованого продукту / М. Тимошик // Друкарство. – 2003. – №1. – С. 28-31.
14. Олійник Є. Українська книга дорогою ціною. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24287899.html>.
15. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

16. Офіційний сайт Книжкової палати України та журналу Вісник книжкової палати [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrbook.net>.
17. Семистяга Т. Видавничо-поліграфічна галузь України: динаміка й проблеми розвитку (2002-2004 роки) / Т. Семистяга // Друкарство. – 2005. – №2. – С.5-8.
18. Сенченко М. Маємо те, що маємо / М. Сенченко // Друкарство. – 2004. – №3. – С. 5-11.
19. Сенченко М. Світове книговидання і випуск творів друку в Україні / М. Сенченко // Друкарство. – 2003. – №3. – С. 12-19.
20. Скиба М. Книжкова справа в Україні: проблема системного підходу / М. Скиба // Друкарство. – 2006. – №4. – С. 11-15.
21. Федеральный Закон «О государственной поддержке средств массовой информации и книгоиздания Российской Федерации» от 1 декабря 1995 года №191-ФЗ.